

Məmməd Araz poeziyasında Zamanla Dövr arasında adekvatlıq

IV məqalə

Bu yaradıcılıq prosesində bir harmoniya qurulur, şeirlərini subyektiv illüziyalardan kənarda saxlayır, beləliklə, şeir janrına xas rəmzləşdirmə daha qabarıq üzə çıxır. Şairlə dövr arasındakı qeyri - adekvatlıq qarşı-qarşıya dayanır. "Vəsiyyət" şeirində kədər qara rəngə boyanır və şairin ömründən keçir. Nə üçün qara rəng? Olmaya bu rəngi müəllif rəmzləşdirmişdir? Qara torpağa qovuşacaqdır?

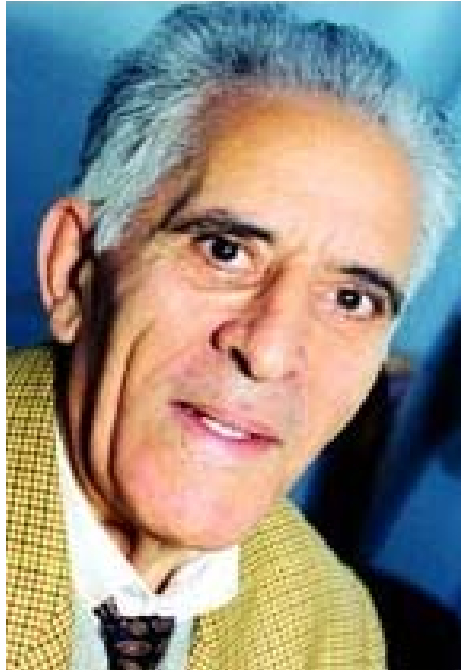
*Mən o rəngi sevərdim
Boynu bükülü dərdim.
Pardaxlı sevincim
O rəngdə geyinərdi,
Mən o rəngi sevərdim*

Müqəddəs qara torpaq altında şair fəvqəlinamını ifadə edir, amma qara rəngə təslim deyil, çün şairdə nikbinlik, ilahi möcüzəyə inamı var:

*Daha nə deyim,
Qoy mən
Qara torpaq üstündə
Üfüqə doğru gedən
Ağ yola bənəyim*

Məmməd Araz üçün poeziya bir tələdir, ürəyinin sirlərini açmasıdır, ənənəvi mənada istiladır. Poeziya insanla Dövr, Zaman arasında körpüdür, tam uyğunluq yaradan vasitədir, maddiyatdır, inamı oyadan möcüzədir, oxucusunu insanlığa çağırır.

Məmməd Arazın "Duman ömrü" şeirinin zahiri səslənməsində mübhəm, mifoloji mətləblər görünürsə, şairin poetikası realist, adekvat rəmzi işarələrə yad deyil, tam simbolizmde axtarmağa da ehtiyac yoxdur. Şeiri mif yaradıcılığına şamil etmərəm, ona görə ki, M.Araz qarşısına "mif nümunəsi" yaratmaq məqsədini qoymamışdır. Müəllif həyatından bezməmişdir, əsla! Qayəsinin ilk cizgilərini çatdırmışdır:

*Ölüm istəyirəm. Qəfil bir ölüm,
Bir kibrit ölümü.
Barıt ölümü.
Bir anda bir ovuc dumana dönüşüm,
İstədiyim səmtə tutum yönümü*

Bu müraciətdən sonra Dünyanın - Təbiətin seyrinə çıxırsın. "Bir axşamın balladası", "Sal-yeri", "Qəfil" və digər şeirlərində şair gerçəkliyin varlığında tam reallığı - həqiqəti axtarmışdır, bəşəri düşüncələr yer almışdır, intellektual yanaşmalar poetik təsviri tamamlamışdır.

Məmməd Araz xeyirxah əməldən sevinən, qürurlanan şairdir - şahidiyəm. Əxlaqi həzz almaq sosial yaşayışın meyarı olmuşdur tarixən. Səadət - evdemonizm (qədim yunan sözdür) əxlaqi nemət insan səadətini təşkil edir. Şair "Bir ağac yıxıldı" şeirində sosial motivlərin sifra dəyişməsinə təsvirə getirir:

*Bir ağac yıxıldı yol qırağında,
Bir hənir yox oldu yol qırağında.
Bir igid qaməti gərildi yerə.
Bir gəlin saçları səridi yerə.
Bir budaq ağladı hey xısnı-xısnı,
Tutuldu gözləri o yetim qızın,
Qurucu qurğular marağ itirdi,
Balalı sərcələr qoruq itirdi*

Facie deyilmi? Bəlkə də yüz, üç yüz ilin yaşığıdır bu ağac, üstəlik neçə-neçə quşun yuvasına həyan durmuşdur... Bir vaxt bu ağacın kölgəsində tumarlananlar, xumarlananlar özlərini görməməzliyə vurmuşlar.

*Kökü əziləndə titrəməsindən,
Zoğuş kəsildəndə büdrəməsindən,
Zövq alıblar...*

Əsl evdemonizm canlı üzərində qurulan faciədən səadət ummaqdır, qısa müddətdə həzz almaqdır. "Bir ağac yıxıldı" şeirinin poetikasında faciədən gəlmə səadətini, həzzin üç (3) mənbəyini yozmaq olar: Birincisi, ümumi səadətdir. İkincisi, fərdin özünün səadətidir. Üçüncüsü, insan təbiətinə xas tələbatdır.

Məmməd Araz poeziyasında müşahidəsindən doğan adekvatlıq hadisələrin və əhvalatların poetik faktda inikası, mənəvi varlığın duyulması və məftunluğu, bədii obraza müəllifin münasibəti real aləmi əyanlaşdırır. Fizioloq İ.P.Pavlov yazırdı ki, bəzi təfəkkürə meyl göstərənlərin mühüm keyfiyyətləri ondadır - onlar varlığı bütöv şəkildə, hissələrə bölmədən qavrayırlar və təsvir edirlər.

M.Araz yaradıcılığında şah əsərini görmür, hesab etmir, suallarını əsirgəmir.

*Nə yazdım, neylədim?
Harayım, səsim
Bari, bir ürəkdə qala bildimi?
Mənim bir planet olmaq həvəsim
Bir peykin peyki ola bildimi?*

*Hanı söz meydanım,
Çaparlıq şanıam?*

*Yoxsa bir köhlənin qırıq naliyəm
Niyyə Füzulidən Allah nişanı
Səmətdək vurğunluq almamalıyam?*

Bu şeirin təvəzökarlığına empirik yanaşmaq istəməzdim, çünki Məmməd Araz şeiri emosionallıqla intellektuallığından yaranmışdır. Məmməd Araz üçün Söz estetik idealın bədii şərh üsuludur, sənətin obrazlı təbiətinin bir atributudur, şair coşğunluğunun ruh yüksəkliyidir. Belədir ki, şairin poeziyasında həyat - gerçəklik adekvatlıq kəsb edir. "Eyham" şeiri, mənəcə, qabaqcadan oxucuya nəyisə pıçıldayır, şair üçün Söz necə təsirlidir, sə, sərras deyilir:

*Kürsü - ağillərin qalxdığı zirvə,
Söz də ağillərin bəhəri üçün...
Sən sözü alçatdın özündən əvvəl,
Alçatdın bir ağız "afərin" üçün.*

*Həqiqət sözdür sözün Allahı,
O, qala uçurdu, o, qala qurdu
Gətir xəyalına Xətai şahı,
Qılınca hökmran, qələmə qıldı.*

*Hündürlər çox idi Vaqif dağından,
Sənət ucalığı uca dağ oldu,
Sözü ayaqlara atmadığından
Özü vəzir oldu, sözü şah oldu.*

Bəli, "Eyham - dünən üçün, bu gün üçün tarixdir, yaddaşın təkamülüdür.

Məmməd Arazın poeziyası fəal estetik və intellektual qüvvədir, şeiri hərəkətdir - belə yanaşıram, bəzi qəliblərdən, standartlardan uzaqlaşdı, məhdudiyətləri açdı, sonralar poeziyanın imkanlarını adladı, fikrin obrazlarını üstün tutdu. Şair, o "Səni axtarıram", "Sevgi nəğməsi", "Ayrılıq", "Xatirələr", "Necə unudum səni", "Sən getdin" kimi şeirlərini qələmə aldı. Məmməd Araz poeziyası kəhkeşan yolun göy işığından tubub əsrimizə yol gəlir və daha sonrakı əsrlərə çatacaqdır.